

HUNGARIAN TRANSYLVANISM – AN ENCLAVE?

Mihók-Géczi Tamás

PhD Student, UMFST Tîrgu Mureş

Abstract. This study seeks to point out the main features of the literary phenomenon called Hungarian Transylvaniam, fetched by the unification of the Historical region Transylvania with the Romanian Kingdom in 1918. In fact, the essay presents the main causes that led to this “literary schism” and it particularly emphasizes on the cultural consequences by analysing the reaction of the most vocal Hungarian writers from Transylvania of the time. Therefore, the paper attempts to confront these divergent opinions about the possibilities given by this new and disrupted cultural context.

Keywords: Transylvaniam, literary schism, Hungarian poetry, Helikon, Ady Endre

„Transilvanismul” între ipoteză și consecință

Unirea Transilvaniei cu Regatul României a provocat, treptat, o adevărată crispăre în rândul intelectualilor maghiari din pustă, una gestionată fără prea mult tact și ale cărei prime victime s-au dovedit a fi conaționali lor transilvăneni. Îngenuncheată de destrămarea statală și păstrând rezerve față de progresismul cultural manifestat în România, Budapesta a pornit un război literar aprig împotriva scriitorilor maghiari din Transilvania, ajungându-se chiar să-i numească detractori pentru simplul fapt că aceștia, majoritatea, în loc să coabiteze cu „centrul”, au acceptat să-și continue existența (și meșteșugul scrisului) pe pământul de care aparțin.¹ Provocarea maghiarilor minoritari de a exploata în literatură spiritualitatea unui tărâm de-acum circumscris, odată cu Tratatul de la Trianon, și din punct de vedere geografic s-a dovedit a fi, diacronic, ceea ce dicționarele de specialitate numesc „transilvanism maghiar”. Fluctuațiile acestui termen – care, să admitem, a suportat nu puține mișcări de pendulare între valoarea sa normativă (deci, ca etichetă identitară) și conotațiile peiorative venite dinspre Vest – au fost înregistrate cu lux de amănunte, la cald, dar și, pe urmă, cu o oarecare detașare în timp, de ziarele și revistele culturale ale vremii.

Dintre toate, cel mai ilustrativ material ni-l oferă, poate, *Erdélyi Helikon* (*Helikon Ardelenesc*), revistă apărută pe piața presei literare cu un scop precis, bine articulat în debutul primului număr (1928) de către scriitorul Áprily Lajos, redactor al revistei: „*Erdélyi Helikon*nu este preocupată de și nu ademenește cu voci programatice iradiante. Printre atributele sale nu se numără pedepsirea și discriminările stridente. (...) Ardelenismul său e culme a observației universale, și nu provincialism ce îngustează orizontul. (...) Ea caută să fie cuvântul vieții, și nu al jumătăților de entuziasm condamnate la moarte.”² Argumentul se încheie cu o analogie între direcția echidistantă a revistei între evazionism pacifist și responsabilitate social-artistică, și un poem al lui Ștefan George, în care autorul „invocă spiritul toamnei cu o măiestrie cutremurătoare, fără să pronunțe (...) cuvântul: toamnă”³.

Două au fost, așadar, reproșurile venite din pustă: atitudinea evazionistă a helikoniștilor față de problemele socio-politice de zi cu zi, respectiv știrbirea limbii literare maghiare printr-un spirit pacifist, considerat, din punctul de vedere al permeabilității vocabularului, mult prea permisiv. Contrastul programatic dintre tabere a determinat stabilirea

¹ La aceștia se adaugă și un val consistent de scriitori maghiari imigrați în Transilvania.

² Áprily Lajos în *Az erdélyi Helikon*, „Erdélyi Helikon”, Cluj, nr. 1/1928, p. 1.

³ *Ibidem*.

unor restricții vamale privind exportul de cărți și, totodată, opacitatea editurilor „centrale” privind manuscrisele de peste graniță, pentru ca maghiarii din Transilvania să fie vitregiți de privilegiul sincronicității. Polemicile, schimburile de replici, nu s-au lăsat așteptate în urma acestor reglementări absurde. În amintitul număr pilot al revistei *Erdélyi Helikon*, rubrica *Irodalmi szemle (Observator literar)* propune cititorilor o anchetă cu titlul „Erdélyi írók a magyar irodalom egységéről” („Scriitori ardeleni despre unitatea literaturii maghiare”) luând la țintă un eseu al lui Ravasz László, *Irodalmi schizma (Schisma literară)*, articol cu ocazia căruia episcopul nu se menajează în a-i înfieră pe scriitorii maghiari din Transilvania cu fel și fel de vini. Se încerca, de fapt, contracararea ritmului modernizării literaturii maghiare pe care îl impuneau intelectualii etnici de la noi, unul prea alert pentru interesele politice ale omologilor lor din pustă. În atare condiții, conștienți de patrimoniul lor și fără să împingă criza către compromisuri, transilvănenii s-au mobilizat exemplar pentru a-și defini identitatea, bătând monedă mai mult pe parametrii geografico-sociali care îi caracterizează, decât pe ghinionul de a fi căzut la mijloc, între două „centre” culturale naționale.

Benedek Elek este așezat în capul respondenților, și nu întâmplător, căci marele povestitor al maghiarilor împlinise vârsta onorabilă de 68 de ani, având să decedeze un an mai târziu. Discursul său deconspiră caracterul simplist, reduționist al afirmației lui Ravasz László, potrivit căreia „Limba maghiară poate suporta o singură literatură, două literaturi pot naște două suflete distincte.”⁴ Printre contraargumente, Benedek înșiră nume de scriitori canonici originari din Ardeal, pe a căror operă s-a înălțat o bună parte din literatura maghiară, de asemenea nume de oameni de știință și de erudiți recunoscuți pe plan mondial, provenind din aceeași regiune. Nu în ultimul rând, acesta îi atrage atenția lui Ravasz că literatura din șes, față de cea guvernată de Budapesta, nu caută să se deosebească pe criterii de confesiune, ci, dimpotrivă, încearcă să nu bruiască, tocmai în virtutea tradiției, progresul firesc al spiritualității maghiare.

Pe aceeași parte a baricadei se situează și răspunsul lui Berde Mária (semnându-se R. Berde Mária). Înlocuind, însă, ironia cu un pragmatism tenace, scriitoarea clujeană e de părere că tocmai această centralizare cu orice preț a literaturii maghiare poate conduce la mult vehiculatul concept de schismă literară. „Această literatură⁵ nu s-a născut din pompozitate, ci, dimpotrivă, din necesitățile vieții de zi cu zi”⁶, spune Berde, subliniind că „nu două literaturi nasc două suflete, ci două tipuri de suflet, două feluri de literatură.”⁷

Kós Károly, important exponent al transilvanismului din Austro-Ungaria și România, deopotrivă scriitor, arhitect, grafician și etnograf, pare a fi baritonul corului de respondenți. Adept al dezvoltării literaturii transilvănene pe cale naturală, acesta afirmă cu o rigurozitate parabolic-demonstrativă că e imposibil să falsifici autonomia unei spiritualități numai din interese politice. Kós aduce în discuție acel *psyché* tipic ardelenesc, care i-a ajutat pe maghiarii, românii și sașii din Transilvania să coexiste, croindu-și, de-a lungul secolelor, propriul lor destin.

Nu în ultimul rând, scriitorul și episcopul reformat Makkai Sándor, adoptând un ton personal, invocă rezistența mult mai scăzută a scriitorilor transilvăneni în fața noului comparativ cu conaționalii lor din țara mamă, catalogând acest fenomen ca certitudine, dar nicidecum motiv de schismă. În opinia lui Makkai, există o singură literatură maghiară – idee împărtășită unanim de toți respondenții anchetei –, iar diferențele regionale trebuie interpretate și savurate ca atare. Scriitorul născut în Aiud își ascute discursul de apărare a valorilor transilvănene în așa fel, încât, în cele din urmă, acesta capătă valențe ofensive; printre altele, el consideră că deschiderea scriitorilor ardeleni de limbă maghiară față de

⁴ Benedek Elek în ancheta *Erdélyi írók a magyar irodalom egységéről*, „Erdélyi Helikon”, Cluj, nr. cit., p. 55.

⁵ Autoarea vorbește, desigur, de literatura maghiară din Transilvania.

⁶ *Ancheta cit.*, p.56.

⁷ *Ibidem*.

inovațiile literare este o particularitate demnă de un tărâm ca Transilvania, sfătuiră capitala și provinciile fidele „directivelor” acesteia să îmbrățișeze tendințele noi, căci, altminteri, epigonii „vechiului” vor rămâne, valoric, în urmă la mare distanță de modelele lor. Tot Makkai spune că dezbinarea politică, în condiții normale, nu ar trebui să-și lase amprenta pe relația dintre cele două focare de literatură maghiară, admitând totuși că transilvănenii pe imitatorii bătrâni din pustă ai canonicilor Csokonai, Vörösmarty, Arany, Petőfi, Katona, Madách, Jókai și Kemény bătrâni îi consideră continuatorii acestora, ci, fără doar și poate, pe Ady Endre.

În concluzie, ideea de schismă literară, în sensul pe care îl scoate în evidență Makkai Sándor, nu mai era deloc, în vremea sa, una fantezistă.

Ady Endre, profetul schismei

Începutul de secol XX a încărcat literatura maghiară modernă cu povara activismului. Așa cum bine observă Alexandru Olteanu⁸, conceptul *l'art pour l'art* al lui Benedetto Croce a fost înăbușită de ramificațiile literare ale crizei politice prin care trecea națiunea maghiară. Profunda nemulțumire a naționalităților fusese provocată de regimul egoist din pustă, iar, pe fondul acestui sentiment, acestea au căutat momentul potrivit pentru a-și recâștiga independența națională. Poporul ungar abia mai răsuflea în lupta lui împotriva habsburgilor și magnaților, aspect de care au profitat, în parte, naționalitățile. În aer plutea un iz al decadentei la nivel statal.

Pe acest fond cu pământuri mișcătoare și-a făcut apariția poetul și jurnalistul Ady Endre. Născut în satul Eriu-Mețenț din Comitatul Sălaj, Ady a avut nu doar perspicacitatea, ci și orizontul potrivit pentru a interpreta semnele iminentei scindări naționale. Acesta nu ezita să-și exprime poziția împotriva imperialismului teuton, care pune la cale, în opinia sa, o escrocherie: își mușamaliza idealul unificării întregului bazin dunărean într-un imens imperiu german prin lupta împotriva slavilor. Furia lui Ady, potrivit aceluiași Olteanu, a cunoscut culmi revoluționare; poetul-jurnalist nu contenea să îi arate cu degetul pe magnații unguri, despre care considera că sunt principalii vinovați pentru destrămarea Ungariei – un proces, în opinia sa, irevocabil.

Ady, însă, în paralel, francofil fiind atât ca poet, cât și ca publicist, s-a dovedit a fi un mare simpatizant al civilizației franceze, bunăoară al concepției pacifiste pe care miza aceasta. Următoarea mărturie – pe cât de șagălnică, pe atât de serioasă – din revista *Huszadik Század* (*Secolul al XX-lea*) trădează un Ady lucid, situat la antipodul naționalismului extremist: „Repet, plictisit, dar cu aceeași neclintită convingere, gluma pe care de obicei o adresez prietenilor mei români: Eu vă dau Ardealul până la Arad și Sighetul Marmației, inclusiv patria mea din Sălaj, dacă o doriți, deoarece eu iubesc România, căreia îi prevăd un viitor strălucit.”⁹

Profetice sau nu, cert e că aceste cuvinte au produs două reacții imposibil de neglijat de către istoricii literari: pe de o parte, articolul a atras numaidecât antipatia înverșunatei oficialități ungare, pe de altă parte, el a asigurat simpatia maghiarilor care, în consecința Tratatului de la Trianon, au intrat sub incidența teritorială a altor state. Pentru ei, Ady a rămas până astăzi figura tutelară privind luptele pe care comunitățile maghiare o duc împotriva independenței cuvântului (în literatură și în publicistică deopotrivă).

Prețul cu care a plătit Ady Endre pentru sloboda vorbă anti-naționalistă se spune că a echivalat cu „cea mai rușinoasă dintre toate campaniile pe cari o națiune a putut-o purta contra fiilor săi, pentru convingerile lor politice”¹⁰. Oficialitatea maghiară l-a stigmatizat, lipindu-i eticheta de „trădător”.

⁸În *Transilvanismul și cultura ungară*, „Familia”, nr. 5-6/1934, p. 38.

⁹*Ibidem*, p. 39.

¹⁰*Ibidem*.

În definitiv, din polemicile poporului cu magnații a ieșit la iveală o generație a cărei gândire semăna tot mai mult cu principiile politicii liberale. Aceasta nu mai prezenta același exclusivism față de valorile occidentale, luând act atât de noile tendințe ideologice, cât și de curentele literare emergente.

Aflată la răscruce, populația maghiară din Transilvania l-a aclamat, așadar, pe Ady Endre, atât pentru ideile revoluționare articulate în presă de către acesta, cât și pentru spiritul occidental-inovativ al liricii sale, ajungând chiar să-l boteze „poetul Ardealului”. Nu e de mirare, deci, că după semnarea Tratatului de la Trianon, odată scăpată de dictatura pusteii, maghiarimea minoritară a încercat să urmeze direcția poetului modernist. Acestei paradigme estetice i se adaugă, în subsidiar, acte caritabile pe care scriitorii maghiari transilvăneni le-au inițiat în favoarea confrăților săi izgoșiți din țara mamă, acuzați de participare la cele două revoluții. Pe aceste baze s-a putut dinamiza noua viață a scriitorilor imigrați, care, laolaltă cu cei autohtoni, au obținut reale progrese în termeni de autonomizare. Iar autonomia, în consecință, le-a oferit, cu timpul, o oarecare autoritate literară pe care „centrul”, păstrând totuși unele reticente, nu a mai putut-o neglija.

Drumul (re)emancipării prin revista *Erdélyi Helikon*

După organizarea comunității maghiare de scriitori și evaluarea publicului țintă, atenția literaților a trebuit să se îndrepte către piața editorială. Mai precis, preocupările lor au vizat aspecte precum: publicarea unor ediții atrăgătoare, ramificarea rețelei de cititori și dezvoltarea infrastructurii de distribuție și, totodată, asigurarea unor onorarii acceptabile pentru lucrările publicate. După multe încercări ce au sfârșit în fundătură, inițiativele a două foruri editoriale au avut sorți de izbândă. Primul, *Minerva*, a fost fondat în 1920, sub egida politicianilor maghiari și a reprezentanților păturii clericale din Transilvania. Din punctul de vedere al stabilizării vieții literare, însă, scriitorii – în marea lor majoritate – s-au apropiat de cealaltă editură, *Erdélyi Szépmíves Céh* (Breasla Artelor Frumoase din Ardeal), înființată în 1924. Odată cu lansarea pe piață a produselor editoriale ale acesteia, a început cea de-a doua etapă a literaturii maghiare din România. Programul și obiectivele *Erdélyi Szépmíves Céh* au fost gândite de scriitorii Kós Károly, Ligeti Ernő, Kádár Imre, Paál Árpád, Nyirő József și Zágonyi István, dintre care primul avea de cele mai multe ori ultimul cuvânt (inclusiv în alegerea numelui editurii).

Conform planurilor inițiale, față de cărțile de până editate destul de sărăcăcios, s-a dorit publicarea unor volume cu aspect mai agreabil, mai exact o serie de ediții prime pentru câteva sute de abonați, respectiv una editată cu mai puțni bani (din profitul pe cealaltă serie), dar în tiraje mai generoase. „Breasla” a hotărât deschiderea propriei tipografii, manevră prin care s-a dorit economisirea unor sume de care ar fi urmat să beneficieze, în calitate de onorarii, autorii publicați.

Breasla Artelor Frumoase din Ardeal își începe activitatea în 1925, căpătând vizibilitate cu un an mai târziu, atunci când se înființează gruparea de scriitori *Erdélyi Helikon*, luând în mână ițele editoriale. Editura va publica, așadar, nu doar cărțile scriitorilor afiliați, ci – începând cu 1928, 17 ani la rând – inclusiv numerele revistei omonime cu gruparea.¹¹

Din punct de vedere calendaristic, o importanță aparte prezintă vara anului 1926, când baronul Kemény János a convocat la castelul său din localitatea Brâncovenești 27 de scriitori, și-anume: Áprily Lajos, Bánffy Miklós, Bartalis János, Bárd Oszkár, Berde Mária, Endre Károly, Gulácsy Irén, Gyallai Domokos, Hunyady Sándor, Kacsó Sándor, Kádár Imre, Kós

¹¹ Sötér István (Redactor coordonator), *A magyar irodalom története 1919-től napjainkig (Istoria literaturii maghiare din 1919 până azi, vol. VI.), A Szépmíves Céh – Az Erdélyi Helikon – A transzilvanizmus 1924–1930 (Breasla Artelor Frumoase – Revista Erdélyi Helikon – Transilvanismul 1924–1930)*, Editura Akadémiai, Budapest, 1966, pp. 932-935.

Károly, Kovács Dezső, Kuncz Aladár, Ligeti Ernő, Makkai Sándor, Molter Károly, Nagy Dániel, Olosz Lajos, Nyirő József, Reményik Sándor, Sipos Domokos, Szentimrei Jenő, Szombati Szabó István, Tabéry Géza, Tamási Áron, respectiv Tompa László. Scopul întâlnirii a fost ca participanții, punând deoparte discordanțele socio-politice, să se adune sub aceeași umbrelă ecumenică a intereselor literaturii în virtutea rezolvării crizelor actualității. Această întrunire a avut antecedente în evoluția situației politice a vremii; partidele aflate în opoziție – Magyar Párt (Partidul Maghiar – reacționar) și Magyar Néppárt (Partidul Popular Maghiar – liberal) au fuzionat. În perioada următoare se mai iscă unele conflicte interioare, mișcări de opoziție, experimente de a înființa partide, dar, în decursul celei de-a doua jumătăți a anilor '20, opoziția civilă slăbește treptat până la amuțire. Armistițiul politic este succedat, așadar, de armistițiul literar.

Cu ocazia primei întâlniri de la Brâncovenești, numitorul comun este găsit pe baza teoriei literare „artă pentru artă” și a ideologiei transilvanismului. Protagonistii acestei platforme au întreprins diverse demersuri încă din perioada dinainte de întrunire pentru a-și inculca principiile socio-estetice în conștiința comună. Nu doar Tabéry Géza și Berde Mária au bătătorit terenul unei eventuale literaturi pure, nealterate și, din punct de vedere politic, dezangajate, ci și Kuncz Aladár – una dintre figurile inspiratoare și inițiatore de program – din postura de redactor al cotidianului literar clujean, de orientare conservatoare, *Ellenzék* (*Opoziția*, 1923).

Elaborarea teoriei transilvanismului a luat start imediat după schimbarea incidenței teritoriale a regiunii. Clasa de mijloc și, de regulă, intelectualii, cu o gândire liberală, sunt cei care își găsesc în aceste devize un fundament teoretic în demersurile lor de a se adapta la noile circumstanțe socio-politice.¹²

Se înțelege, deci, de ce apariția revistei *Erdélyi Helikon*, în 1928, a făcut valuri în rândul cercurilor de intelectuali maghiari din șes. Aceasta, aflată sub conducerea contelui Bánffy Miklós, a declarat fără ocolișuri că intenționează să producă și, implicit, să promoveze o literatură specific ardeleană. Elita scriitorilor ardeleni, în frunte cu Benedek Elek, Kós Károly, Makkai Sándor, Berde Mária, Reményik Sándor, Tabéry Géza, Szentimrei Jenő și Kiss Sándor, au recunoscut valorile transilvanismului ca fiind operante – înscrise fiind în realitatea pe care o trăiesc locuitorii acestei regiuni –, considerând că acestea nu pot prejudicia interesele generale ale maghiarilor. Iată cum comentează Alexandru Olteanu această mișcare culturală de amploare din jurul revistei: „Nu cunoaștem adevăratele motive, cari (*sic!*) au determinat pe contele Bánffy (...) să strângă pe connaționali (*sic!*) săi în această «uniune liberă» și să-i puie (*sic!*) în linia de bătaie pentru apărarea transilvanismului. Unii dintre repatriații ardeleni, refugiați în Ungaria dinaintea pretinselor persecuțiuni valahe, în surdina vorbeau de un atentat contra unității ungare și puneau acest gest în legătură cu petiția d-sale pentru dobândirea cetățeniei române. Noi însă, trebuie (*sic!*) să recunoaștem că dânsul a dat un nou avânt curentului transilvanist și scoțându-l, pentru moment, din rândul preocupărilor politice, a contribuit în mare măsură la lămurirea noțiunii (*sic!*).”¹³

Dintre toți, Kós Károly, Krenner Miklós, Kuncz Aladár și Asztalos Miklós au fost cei mai vocali, algoritmiile lor incluzând argumente pertinente și greu de contrazis. Discursul lor a mizat pe imaginea de sine și spiritualitatea specific ardelenescă, conturate de mai multe secole încoace, toate avându-și obârșia în peisajul transilvănean și-n celelalte atuuri regionale determinate geografic. Plaiul ardelenesc, susțin aceștia, înseamnă, pe de-o parte, că locuitorii săi nutresc în imaginarul lor comuniunea cu o natură misterios-feerică, cu pământul strămoșesc, cu „poporul etern”, pe de altă parte, un echilibru înțelept – ce dăinuie, într-o

¹²*Ibidem.*

¹³ Alexandru Olteanu în *art cit.*, p. 41.

oarecare măsură, din timpuri străvechi – între diverse națiuni, ideologii, religii și confesiuni, datini, clase sociale și valori guvernamentale.¹⁴

Altfel spus, problema transilvanismului nu s-a mai pus în termeni de politică, geografie sau literatură, și nici măcar din perspectivă utilitară, cel puțin nu între helikoniști. Fiind examinată substanțial, noțiunea de „transilvanism” a căpătat tonus terminologic, în opinia lui Alexandru Olteanu, datorită unor factori precum: configurația geografică dezavantajoasă a pământului ardelenesc; fantezia bogată, polivalentă și natura epico-dramatică a poeziei populare; inventivitatea și predispoziția la improvizație ale secuilor: agricultori, vara, meseriași respectiv negustori, iarna; relativismul asumat și spiritul de toleranță, predispoziția la adaptare politică și reformismul de extremă stânga din care rezultă anarhia și, de asemenea, sectele carismatice; trecutul propriu-zis al Transilvaniei care n-a urmat niciodată îndeaproape și cu maximă rigurozitate traseul Ungariei, precum nici pe cel al României; contactul secular cu românii, dar și cu popoarele minoritare (sași, evrei, romi), care a creat o mentalitate tipică și chiar un liant habitual; în cele din urmă, protestantismul, care a contribuit decisiv la rolul Transilvaniei de mediator între Apus și Răsărit.¹⁵

Istoricul literar Ion Chinezu, unul dintre cei mai dedicați tълmăci ai fenomenului literar maghiar de la noi, este de părere că tocmai contrastele ideologice au creat în sufletul transilvănenilor un fond cultural comun: „Acest fond nu este nici suprapus, nici subordonat elementului de rasă, ci pur și simplu în afară de acest element primordial.”¹⁶

În continuare, istoria literară coordonată de Sőtér István (1966) consemnează bivalent instaurarea simbolică a transilvanismului în sânul literaturii maghiare. Lucrarea prezintă fenomenul corelându-l, pe de-o parte, cu termeni ca „încețoșat”, „romantic” respectiv „intangibil”, iar pe de altă parte, cu trăsături ce țin de umanismul civil. Dintre acestea sunt trecute în revistă următoarele: „pretinderea păcii, a egalității și a interacțiunilor culturale dintre popoare; eforturile integrării și studiul trecutului Transilvaniei; și, în sfârșit, realizarea faptului că drumul unei inteligențe retrogradate de pe o poziție dominantă trebuie să ia o întorsătură cât de cât democratică, șansa acesteia de supraviețuire depinzând de disponibilitatea ei de a se apropia de popor.”¹⁷ Prin popor, grupul se referea la populația rurală, într-o variantă idealizată, decupată din timpuri idilice, cu oameni iconici, stereotip, smulși din realitatea lor cotidiană.

Sedimentele pozitive au fost tot mai aprig înăbușite de procesele politico-economice, de negarea diferențelor de perspectivă a claselor sociale, de naționalismul manifestat în conștiința superiorității culturale maghiare și în falsificarea și înfrumusețarea istoriei Transilvaniei, de atitudinea de evadare în trecut, în natură și în viața interioară din fața problemelor schimbătoare ale realității.

În numele proaspătului curent transilvanist și, totodată, pe baza menținerii în echilibru, cu tact și dibăcie, a contrastelor ideologice, comunitatea helikoniștilor a hotărât, în 1926, atât în activitatea sa editorială, cât și în cea revuistică, să urmeze o cale mai puțin sinuoasă, la îndemână, așezând în prim-plan concepte pacifiste și prea puțin asumate din punct de vedere social, precum cel de *l'art pour l'art*. Grupul în alte forme instituționale de organizare nu s-a coagulat: au hotărât, totuși, să se întoarcă anual, aproximativ în aceeași formulă, la Brâncovenești, pentru dezbateră actualităților culturale. Acolo, au reușit să dezvolte un program complex pentru îndeplinirea unor devize și sarcini culturale. Unul dintre cele mai importante puncte stipulate viza generarea și propagarea spiritului critic extrem de absent până atunci în lumea ardeleană a literelor maghiare; acesta era urmat de promovarea

¹⁴Sőtér István (redactor coordonator), *op. cit.*, p. 933.

¹⁵ Alexandru Olteanu în *art. cit.*, pp. 41, 42.

¹⁶ Ion Chinezu, *Aspecte din literatura maghiară ardeleană*, Editura revistei *Societatea de mâine*, Cluj, 1930, pp. 17-19.

¹⁷ Sőtér István (redactor coordonator), *op. cit.*, p. 934.

literaturilor române și sase între membrii grupului, și, nu în ultimul rând, de culturalizarea estetică a tineretului. Cu toate că părea o campanie bine pusă la punct, ea nu și-a atins scopurile, mare parte din cauza naturii colaborative nu tocmai rodnice pe care reprezentanții grupului o aveau între ei.¹⁸

Sub aripa protectoare a revistei *Erdélyi Helikon*, Breasla Artelor Frumoase din Ardeal a devenit o întreprindere ce asigura onorarii mari și satisfăcătoare, numai că, clădindu-și politica de publicare pe cărca abonaților, care, atât în Transilvania, cât și în Ungaria – de unde provenea majoritatea cititorilor, ba chiar și sprijinul guvernamental oficial – s-au ivit mai ales din pătura aristocratică și, în orice caz, din cea de sus, a bogaților. Acest fapt însemna pentru „breaslă” o anume flexibilitate și, desigur, adaptabilitate în ceea ce privește conținutul titlurilor scoase pe piață. Chiar Gaál Gábor elaborează în lucrarea sa *A mai erdélyi magyar irodalom arcvonalai* (1930) cauzalitatea dintre interesele economice ale editurii și ideologia „artă pentru artă”.

Cât despre spiritul critic, inițiativa a rămas în suspensie: solidaritatea, armistițiul literar dintre ei nu au lăsat loc criticii oneste și independente. Cu toate că n-a reușit să-și bifeze mai nimic specific din ceea ce și-a propus, gruparea, prin cele două foruri ale sale – editura și revista, s-a dovedit extrem de înfleuntă și eficientă. De-a lungul perioadei interbelice, ea a dominat incontestabil literatura maghiară din România, indiferent de polemicele interioare și schimbările administrative survenite în urma acestora.

Performanțele notabile ale „breslei” s-au înregistrat cu precădere în prima fază a activității ei, ascendența nivelului literar fiind sesizabilă aproximativ până în anul 1930. „Breasla”, pe parcursul existenței sale, a publicat peste 100 de romane, oferind, pe de o parte, prin lărgirea opțiunilor editoriale și sporirea onorariilor, un plus de avânt scriitorilor din împrejurimi, iar, pe de altă parte, produsul finit realizat cu gust, net superior publicațiilor zonale anterioare, un plus de încredere și demnitate în ochii cititorilor (al căror număr, astfel, a crescut).

În pofida calității garantate, acordul semnat întâi, în 1929, cu Athenaeum, mai apoi, în 1935, cu Frații Révai (care presupunea condiția ca aceste întreprinderi să suporte publicarea cărților marca Helikon în tiraje foarte generoase) a transformat imaginea „breslei” într-una comercială, obligând editorii să lase criteriul estetic în cernerea manuscriselor pe plan secund. Prin urmare, a fost refuzată publicarea unor opere de o valoare superioară, dar care nu au întrunit anumite condiții comerciale și, în multe cazuri, care chiar și prin cele mai vagi amănunte ar fi putut leza etica și convingerile politice ale clasei de sus (exemple de astfel de titluri: *Vakvágányon* [Pe linie moartă] de Kacsó Sándor, *Szentségvivők* [Monstranțe] de Berde Mária, *Rög alatt* [Sub grunji] de Balázs Ferenc, respectiv *Címeresek* [Cei cu blazon] de Tamási Áron).

Politica culturală propagată de Breasla Artelor Frumoase din Ardeal, prin energia centrifugă a transilvanismului și a „artei pentru artă”, prin temperarea viziunilor contrastante și, în cele din urmă, prin tot mai evidentul accent pe aspectul material al cărților editate, au condus literatura helikonistă în meandrele lăturalnice ale particularismului și regionalismului. Ceea ce aici părea a funcționa, era văzut cu ochi sceptici dincolo. Pe drept, căci piața de consumatori își cizela gusturile literare într-o direcție anacronică, frizând kitsch-ul și romantismul dus la extrem ale condiției de ardelean. În aceste condiții, poezia nu face altceva decât să simbolizeze și să stilizeze, dar, poate și mai grav, speciile genului epic și dramatic își întorc spatele actualității și realității – se răspândește moda romanului istoric și, totodată, tendința populară a prezentării idilic-prototipice a satului ardelean etern și nealterate.

Revista *Erdélyi Helikon* oglindește pertinent acest proces. Redactorul-șef al revistei este, încă de la înființare, Bánffy Miklós, iar Kós Károly își asumă nu doar rolul de redactor

¹⁸*Ibidem.*

responsabil de numerele revistei, ci și de președinte al grupului de scriitori din jurul *Helikon*. Redactorii se schimbă după cum urmează: Áprily Lajos, Kuncz Aladár, Lakatos Imre, respectiv Kovács László.

Áprily și Kuncz luptă pentru sincronicitatea revistei cu literatura europeană, publicând eseuri și traduceri consistente. Ei încearcă să crească reputația revistei și prin modul de selecție a autorilor, de cele mai multe ori respicând criteriile ale ideologiei liberale. Alături de textele de beletristică, aceștia acordă atenție deosebită articolelor polemice, comunicatelor și studiilor critice. Începând din anii '30 însă, revista pierde din această vigoare, închizându-se în sine din cauza malformațiilor ezoterice din interiorul organismului helikonist, totodată a ardelenismului exotic și, prin extensie, a conservatismului.¹⁹

În tot acest timp, realitatea se transfigurează. Criza economică mondială își face tot mai simțită prezența: divergențele sociale se acutizează, inclusiv în context unghuresc se pot sesiza multe schimbări. A apărut la orizont noua generație, cea care și-a făcut studiile și și-a conturat existența într-o Transilvanie românească. În consecința acestor fenomene, o parte din helikoniști, în special secuii, au realizat că, încetul cu încetul, comunitatea lor își însușește maniere academice, producând o literatură artificială din cauza căreia va pierde contactul cu cititorii onești. Tocmai de aceea, în anul 1929, scriitorii Berde Mária, Kacsó Sándor și Tamási Áron lansează public ideea că literatura, înainte de toate, are menirea de a ilustra spiritul vremii, al realității prezente. Aceștia inițiază, în paginile revistei *Erdélyi Helikon*, o dezbatere cu tema *vallani és vállalni*²⁰, care, deși va atrage după sine un complex angrenaj de comentarii, nu va reuși să devieze în albi mai limpezi cursul literaturii celor implicați. Din aceste motive, scriitorii ardeleni de limbă maghiară care debutează în anii '30 se dovedesc a fi mult mai circumspecți. Mulți dintre ei aleg să se distanțeze de *Erdélyi Helikon*, preferând să întărească noi aglomerări culturale (net inferioare ca efervescentă, dar încă necompromise).²¹

Este inedită, în acest context, opinia istoricului literar Kristóf György, cel care surprinde în articolele sale modul de abordare al detractorilor transilvanismului. În aceste teze se arată că literații ardeleni n-ar fi avut niciodată zvâcniri centrifugale, ci, mai degrabă, ei au înființat noi insituiții și, totodată, au promovat idei inovative în virtutea consolidării unității ungare. Tot din perspectiva lui Kristóf reiese că sunt inoperante noțiunile de „maghiarime din Ardeal” și „literatură ardelenescă”, istoricul pledând pentru înlocuirea cuvântului „Ardeal”, în aceste sintagme, cu „România”.²² Acesta, luat pe sus de fervoarea socio-politică a momentului și călcând peste principiul de autonomie a esteticii, argumentează concludent și unilateral în favoarea abolirii termenului de „transilvanism” din cercurile literare: „Noțiunile de mai sus sunt confuze și nu implică nici măcar considerațiuni geografice, căci transilvanismul câteodată înseamnă populația ungară cuprinsă între hotarele geografice ale Ardealului, altădată secuimea și adeseori, pur și simplu, separațiunea de Ungaria. Spiritul ardelean are tot dreptul să scoată (*sic!*) în relief calitățile sale și cuvântul Ardeal poate să rămână o noțiune geografică, noi însă [i.e. adversarii transilvanismului, n.a.], avem interesul să întrebuițăm expresiuni (*sic!*) sincere și corecte, mai cu seamă din punct de vedere politic, corespunzătoare aspirațiilor noastre.”²³

¹⁹*Ibidem*.

²⁰În limba maghiară, joc de cuvinte însemnând: „a mărturisi și a-ți asuma”.

²¹Sótér István (redactor coordonator), *op. cit.*, p. 935.

²²Alexandru Olteanu în *art. cit.*, p. 42.

²³Kristóf György, *Az erdélyi magyar irodalom múltja és jövője (Trecutul și viitorul literaturii ungare ardeleni)*, Editura Minerva, Cluj, 1924, pp. 9-12, 91 și 286-7 *apud* Alexandru Olteanu în *art. cit.*, p. 42.

BIBLIOGRAPHY

A. Bibliografie generală

Balotă, Nicolae, *Scriitori maghiari din România (1920-1980)*, Editura Kriterion, București, 1981;

Chinez, Ion, *Aspecte din literatura maghiară ardeleană (1919-1929)*, Editura revistei „Societatea de mâine”, Cluj, 1930;

Efectul admirației. Poeți maghiari din Transilvania (Selecție, traducere și note de Kocsis Francisko; Cuvânt înainte de Dan Culcer), Editura Ardealul, Târgu Mureș, 2006;

Fagyöngy. Kortárs romániai magyar költők (Coord.: Majla, Sándor), Editura Ablak, Odorheiu Secuiesc, 1993;

Gálfalvi, György, *Marad a láz?*, Editura Kriterion, București, 1977;

Kimaradt szó (Coord: Ágoston, Vilmos), Editura Kriterion, București, 1979;

Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés (vol. I, A–F). (Coord.: Balogh, Edgár), Editura Kriterion, București, 1981;

Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés (vol. III, K–M). (Coord.: Dávid, Gyula), Editura Kriterion, București, 1994;

Scridon, Gavril, *Istoria literaturii maghiare din România 1918-1989*, Editura Promedia Plus, Cluj-Napoca, 1996.

B. Periodice

Áprily, Lajos, *Az erdélyi Helikon*, în „Erdélyi Helikon”, nr. 1 din 1928;

Ágoston, Vilmos, *Lássuk, miért gyűltünk össze*, în „Ifjúmunkás”, nr. 21 din 1980;

Benedek, Elek, *Erdélyi írók a magyar irodalom egységéről* (anchetă), în „Erdélyi Helikon”, nr. 1 din 1928;

Berde, Mária, *Erdélyi írók a magyar irodalom egységéről* (anchetă), în „Erdélyi Helikon”, nr. 1 din 1928;

Gálfalvi, György, *Rejtett értékek*, în „Igaz Szó”, nr. 1 din 1977;

Kós, Károly, *Erdélyi írók a magyar irodalom egységéről* (anchetă), în „Erdélyi Helikon”, nr. 1 din 1928;

Köteles, Pál, *Hangos folyóirat*, în „Igaz Szó”, nr. 17 din 1974;

Makkai, Sándor, *Erdélyi írók a magyar irodalom egységéről* (anchetă), în „Erdélyi Helikon”, nr. 1 din 1928;

Olteanu, Alexandru, *Transilvanismul și cultura ungară*, în „Familia”, nr. 5-6 din 1934.

C. Surse online

<http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/06/490.html>

<http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/06/499.html>

<http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/06/491.html>

<http://mek.oszk.hu/12800/12882/>